

КОНСТИТУЦІЙНІ Й ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Є.М. Білоусов,

*канд. юрид. наук, доцент, провід. наук. співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, доц. НУ «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Проблема належного правового регулювання відносин із забезпечення економічної безпеки має важливе значення для збереження національного суверенітету й цілісності України як незалежної держави. Особливо актуальним на сьогодні є завдання створення належної правової бази, що послужила б підґрунтям захисту економічних інтересів держави від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз. Хоча законодавцем і створено достатній правовий фундамент з питань безпеки, однак при детальному аналізі змісту законодавчого забезпечення виявляється, що проблема економічної безпеки України не повною мірою має якісне державно-правове оформлення, що призводить до негативних наслідків з точки зору належної правової регламентації зазначених відносин.

Ключові слова: *інноваційна модель, національна інноваційна система, національна безпека, економічна безпека, інноваційна безпека.*

Втілення в життя інноваційної моделі розвитку України тісно пов'язано з необхідністю реформування системи правового забезпечення економічної безпеки держави. Недооцінка цієї парадигми в законодавчій практиці породжує загрозу підриву економічної безпеки як підґрунтя самостійного і сталого розвитку країни. Реалізація національних інтересів і забезпечення економічної безпеки України можливі лише на підставі розвитку економіки в цілому, розвитку науково-технічної сфери й інноваційної системи держави, що дозволить гарантувати соціально-економічну й політичну стабільність суспільства, забезпечити належний рівень та якість життя населення. Для виконання поставлених завдань необхідні відповідні ресурси, що висуває певні вимоги до темпів росту економіки в цілому та її основної ланки – промисловості. Ключовим питанням розвитку промислового виробництва, раціоналізації його структури є підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що вимагає в першу чергу прискорення структурних перетворень у промисловості, активізацію інвестиційної діяльності й перехід цієї галузі народного господарства на інноваційний шлях розвитку. Стратегічним чинником тут виступає її технологічне переоснащення, насичення високопродуктивними системами технологій і машин, новими матеріалами, що втілюють новітні досягнення науки й техніки.

Національні інтереси вимагають створення надійної й ефективної системи організаційно-правових, економічних і соціальних механізмів захисту, відтворення і збереження вітчизняного науково-технічного й технологічного потенціалу і як наслідок – досягнення високого рівня забезпечення інноваційної, економічної й національної безпеки держави в цілому. Для досягнення цієї стратегічної мети необхідні розробка й реалізація курсу на перетворення вітчизняної науки в діючий національний ресурс відновлення й розвитку України, зміцнення й нарощування її інтелектуального, соціально-економічного й оборонного потенціалу.

З метою забезпечення сталого розвитку, підвищення ефективності виробництва й конкурентоздатності промислової продукції необхідні науково обґрунтовані та високоефективні стратегії розвитку галузей промисловості з урахуванням їх інноваційної спрямованості. На підставі аналізу стану промисловості та її потенціалу повинні бути визначені головні напрямки переходу реального сектору економіки на інноваційний шлях розвитку, що забезпечить підвищення ефективності вітчизняної продукції виробництва й удосконалення його структури конкурентоздатності, в першу чергу за рахунок впровадження високоефективних науково-технічних розробок, високотехнологічних виробництв.

Перехід до економічного розвитку інноваційного типу вимагає підвищення інвестиційної й інноваційної активності, реалізації конкурентних переваг вітчизняних виробництв, підтримки тих галузей національної економіки, які можуть бути носіями економічного зростання, при забезпеченні економічної безпеки держави на всіх рівнях економіки. Для реалізації цих завдань насамперед необхідно створити й запровадити дійову нормативно-правову базу, що створювала б підґрунтя для належного правового забезпечення відносин в сфері економіки взагалі й інноваційних відносин-зокрема. Щодо кола останніх, то таким системоутворюючим актом правотворчості може стати Інноваційний кодекс України, прийняття якого дозволить, по-перше, усунути надмірну абстрактність в одних нині діючих нормативних актах і вузьку спеціалізацію - в інших, позитивно змінивши за рахунок системності їх практичну результативність, а по-друге, забезпечить об'єднання правових документів у цілісну систему нормативного забезпечення інноваційних відносин, що підвищить й ефективність забезпечення безпеки економічної взагалі й інноваційної, зокрема.

Практичне втілення в життя цієї пропозиції є неможливим без ґрунтовного аналізу тих наукових розробок, що стосуються розв'язання правових проблем господарсько-правового регулювання відносин із забезпечення економічної безпеки держави, особливо в частині дослідження й аналізу сучасного стану цього законодавства й напрямків його розвитку. Проблеми, пов'язані з визначенням критеріїв і правовим забезпеченням економічної безпеки держави, механізмів усунення загроз економічній безпеці, в тому числі й у контексті інноваційного розвитку, на теоретичному рівні порушували як юристи (Ю.Є. Атаманова [1], В.І. Ліпкан [4]), так і економісти (В.І. Мунтіян [5], Г.В. Пастернак-Таранущенко [6]). Але на сьогодні ці проблемні питання остаточно так і не вирішені. Саме цими чинниками й зумовлена необхідність подальшої розробки цієї тематики.

Звернення до змісту законодавчого регулювання відносин із забезпечення економічної безпеки потрібно розпочати з аналізу положень Конституції як Основного Закону держави. Конституція містить систему критеріїв, які у своїй сукупності дають досить повну правову характеристику перспектив розвитку української економіки. Саме стан останньої й визначає безпеку держави. Істотним нововведенням Основного Закону є визнання прямої дії конституційних норм. Його ст. 8 передбачає, що «норми Конституції України є нормами прямої дії». Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». У зв'язку із цим конституційні гарантії одночасно виконують дві функції. По-перше, будучи безпосередньо діючими, вони забезпечуються правосуддям. Це означає, що для захисту своїх прав і законних інтересів громадяни й господарюючі суб'єкти можуть посылатися на її положення, а в судових рішеннях припустиме пряме посилання на них. По-друге, пряма дія її норм визначається й тим, що вони зобов'язують законодавця дотримуватися пріоритетності їх дії щодо інших правових норм і служать підґрунтям для розробки юридичних гарантій у цивільному, господарському, фінансовому, податковому законодавстві.

В Основному Законі більшість конституційних гарантій має загальний характер і стосується як господарюючих суб'єктів, так і всіх інших громадян. Це: а) гарантія державного захисту прав та свобод людини і громадянина, неприпустимість при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22); б) право кожного захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом,

і гарантії судового захисту (ст. 55); в) компенсація заподіяного збитку й відшкодування державою шкоди (ст. 56) та ін. Разом із тим гарантії від недобросовісної конкуренції і зловживання монополією на ринку (ч. 3 ст. 42) адресовані безпосередньо господарюючим суб'єктам.

У Конституції України вирішена головна економічна й правова проблема – проблема власності. Усі суб'єкти права власності юридично рівні перед законом. Кожен вправі мати на праві власності будь-яке майно – рухоме й нерухоме, предмети споживання й засоби виробництва (лише для деяких предметів установлюється особливий режим в інтересах охорони екологічної й суспільної безпеки та здоров'я населення).

Найважливішим критерієм щодо відносин власності є положення Конституції (ч. 1 ст. 41), що проголошують і юридично гарантують свободу використання кожним своїх здібностей і майна будь-яким не забороненим законом способом, тобто свободу економічної діяльності й приватної власності, тому що така свобода на базі свого майна й своїх здібностей і є свободою приватної власності, що здійснюється в рамках закону. Цю економіку й можна назвати вільною, тому що вона заснована на свободі індивіда, на безумовному дотриманні його особистих прав і свобод, як даних при народженні, яким присвячено роз. 2 Конституції, так і придбаних ним згодом на законних підставах.

У ст. 41 Основного Закону містяться відразу 2 найважливіші конституційні гарантії безперешкодного здійснення господарської діяльності: (а) ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як за рішенням суду і (б) примусове відчуження майна для державних потреб може бути застосовано лише як виняток тільки за умови попереднього й повного відшкодування його вартості.

Конституційні норми ст. 58 («закон та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи») служать важливими конституційними юридичними гарантіями. Неприпустимість додання зворотної дії закону забезпечує правову стабільність і для суб'єкта господарювання, і для громадянина.

Не менш важливою конституційною гарантією здійснення господарської діяльності є єдине фінансове (валютне) регулювання і єдина грошова система на всій території держави. Це забезпечується здійсненням на рівні держави фінансового (валютного) регламенту, регулювання грошової емісії, засад цінової політики (ст. 99) шляхом створення централізованої системи державних фінансово-економічних органів і служб у даній сфері.

Розвитку підприємницької діяльності сприяє також те, що в повній відповідності із загальновизнаними нормами міжнародного права Конституція закріплює прирівнювання іноземних громадян та осіб без громадянства до українських громадян щодо їх прав та обов'язків (ст. 26).

Принципове значення мають положення Основного Закону, що вперше Україна проголошена соціальною державою (ст. 1), політика якої, в тому числі й у сфері економіки та підприємництва, служить створенню умов для гідного життя й вільного розвитку індивіда. Людина, її права і свободи оголошуються вищою цінністю: охороняються її праця і здоров'я, вводиться гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка родини, материнства, батьківства й дитинства, інвалідів і літніх громадян, розвивається система соціальних служб, установлюються державні пенсії, матеріальні допомоги та інші гарантії соціального захисту.

Варто підкреслити, що Конституція не визначає конкретного механізму функціонування економіки країни, відносячи його створення до відповідних актів законодавства. Безумовно, конструкція економічних відносин простежується у змісті статей 13, 14, 41, 42, 67 та ін. У той же час цілком очевидно, що ці норми закріплюють модель внутрішньодержавної організації ринкових відносин і ніяк не позначають механізмів захисту економіки України від зовнішніх впливів.

Виходячи із цього вважаємо за доцільне закріпити в Основному Законі зобов'язання держави провадити політику протекціонізму стосовно власних товаровиробників, захища-

ти митні кордони, забезпечувати конвертованість і стабільність національної валюти, перешкоджати відтоку капіталів за кордон, сприяти інвестиціям в економіку країни тощо. Це необхідно тому, що, по-перше, не слід забувати, що етапи становлення ринкових відносин в Україні й етапи розвитку ринку, що відбувалися в розвинених економічних країнах, принципово відрізняються. Ось чому господарсько-економічні відносини в Україні на цьому етапі потребують державно-правової підтримки й захисту, особливо в ситуації, коли йдеться не просто про належне правове забезпечення цих відносин (зокрема інноваційних), а про інноваційну модель розвитку держави. По-друге, якби заходи, спрямовані на підтримку економічних відносин, були відбиті в якому-небудь конституційно-правовому акті в концентрованому виді, було б легше вирішувати питання про легітимність фіскальних заходів держави в економічній сфері, а також підкорити їх позитивним завданням, що неминуче позначилося б на ефективності їх застосування.

Значну роль у забезпеченні системи національної безпеки будь-якої країни відіграє стабільність соціальних відносин. У колишніх конституціях радянського періоду вирізнялися спеціальні глави «Економічна система» і «Соціальний розвиток». У чинному Основному Законі ці конституційно-правові інститути не виділяються, що, з нашого погляду, зовсім необґрунтовано. Проблема в тому, що виявилися розділені 2 взаємозалежних поняття – «ринкова економіка» і «соціальна держава», хоча одне без другого вони існувати не можуть.

Конституційні норми статей 41 і 42 регулюють вільні економічні відносини в суспільстві й окремо встановлюють обов'язок держави підтримувати соціально не захищені категорії населення, не вказуючи джерела надходження необхідних для цього коштів. Руйнується природний зв'язок: вільне підприємництво – податки – перерозподіл коштів – підтримка незаможних.

Що стосується законодавчої регламентації основ забезпечення безпеки, її системи і функцій, порядку функціонування її органів, то вони врегульовані в Законах України «Про Раду національної безпеки й оборони України» [2; 1998. – № 35. – Ст. 237], «Про службу безпеки України» [2; 1992. – № 27. – Ст. 382], «Про міліцію» [2; 1991. – № 4. – Ст. 20], «Про оборону України» [2; 1992. – № 9. – Ст. 106], «Про боротьбу з корупцією» [2; 1995. – № 34. – Ст. 266], «Про інформацію» [2; 1992. – № 48. – Ст. 650], «Про боротьбу з тероризмом» [2; 2003. – № 25. Ст. 180], «Про державну таємницю» [2; 1994. – № 16. – Ст. 93], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2; 1993. – № 35. – Ст. 358], «Про оперативну-розшукову діяльність» [2; 1992. – № 22. – Ст. 303] та ін.

Здавалося б, наведений перелік становить достатнє правове підґрунтя. Однак при детальному розгляді виявляється, що проблема економічної безпеки країни далеко не повною мірою має державно-правове оформлення. Зокрема, ще й дотепер бракує чіткого механізму реалізації цих правових рішень. У сфері правового забезпечення національної безпеки України в даний час реально діє лише законодавчий акт загальнодержавного рівня – Закон «Про основи національної безпеки України» [2; 2003. – № 39. – Ст. 351], який в узагальненому вигляді регламентує питання національної безпеки держави.

Треба визнати, що це законодавче регулювання відстає від реалій сьогодення. Так, відповідно до Конституції загальне керівництво органами безпеки здійснює Президент (ст. 106), а Рада національної безпеки й оборони обмежується підготовкою відповідних рекомендацій (ст. 3 Закону «Про Раду національної безпеки й оборони України»).

Цілком очевидно, що поряд з потребою створення ефективної законодавчої бази потрібна організація конструктивного механізму керування процесом розробки, реалізації й контролю виконання практичних заходів щодо забезпечення національної безпеки взагалі й безпеки економічної, інноваційної зокрема. Необхідний єдиний державний порядок розробки Концепції економічної безпеки і стратегії її забезпечення, Концепції інноваційного розвитку і стратегії його забезпечення, економічних програм забезпечення безпеки України та інноваційного розвитку держави, інших нормативно-правових актів у цій царині. Саме за умови практичної реалізації названих завдань можливе дійове й ефективне функціону-

вання цієї сфери в умовах вибору найбільш оптимальної моделі подальшого економічного розвитку України.

Література

1. Атаманова Ю.Є Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України: Моногр. – Х: Факт, 2006. – 255 с.
2. Відомості Верховної Ради України.
3. Ліпкан В.І. Теорія національної безпеки: Монографія. – К.: КНТ, 2009. – 630 с. Литвак О.І. Державний вплив на злочинність: Моногр. – К.: Юніком Інтер, 2000. – 280 с.
4. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: Моногр. – К.: Вид. інф. центр, 1999. – 463 с.
5. Пастернак-Таранущенко Г.В. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання. – Вісн. НАН України. – 1998. – № 11-12. – С. 67-73.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Белоусов Е.Н.

Проблема надлежащего правового регулирования отношений по обеспечению экономической безопасности имеет важное значение для сохранения национального суверенитета и целостности Украины как независимого государства. Особенно актуальными сегодня являются задачи создания надлежащей правовой базы, которая стала бы основой защиты экономических интересов государства от возможных внутренних и внешних угроз. Несмотря на то, что законодателем и создана правовая база по вопросам безопасности, детальный анализ содержания законодательного обеспечения позволяет констатировать, что проблема экономической безопасности Украины разрешена не в полной мере, что приводит к негативным последствиям с точки зрения надлежащей правовой регламентации данных отношений.

Ключевые слова: инновационная модель, национальная инновационная система, национальная безопасность, экономическая безопасность, инновационная безопасность.

CONSTITUTIONAL AND LEGISLATION FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE ENSURING OF THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE INNOVATION DEVELOPMENT

Bilousov E.M.

The problem of the appropriate relations regulation on the economic security ensuring has the great significance in order to preserve the national sovereignty and integrity of Ukraine as an independent state. At present, the most actual are the tasks of the appropriate legal base which would become the foundation of the state economic interests safeguard from the possible internal and external threats. Though the legal base has been created by the legislator on the security problems, still the detail analysis gives the possibility to state that problem of the national security of Ukraine has been solved far from the full extent, the result of which is the negative consequences from the point of view of the appropriate legal regulation of the mentioned relations.

Key words: innovation model, national innovation system, national security, economic security, innovation security.